
Egy elfeledett tanár arcképéhez (Greksa Kázmér pályájának magyarországi szakaszáról)

*„A ciszterci rendnek, a magyar tudománynak
súlyos veszteségét jelenti Greksa Kázmérnek,
a zágrábi egyetemen a magyar nyelv- és irodalom-
tanárának korai és tragikus halála.” (-s)*

Az Irodalomtörténet című folyóirat
Nekrológjából (1921. 1. sz. 89. o.)

Talán leginkább a laudatio funebris, a gyászbeszéd műfaja volna alkalmas elődünk emlékezetéről szólni. Elmaradt ugyanis a magyar utókor megérdemelt főhajtása előtte, pedig pedagógusi, filológusi, egyetemi tanári munkássága méltó az utódok emlékeztetésére. Ezt talán föltételes módon kellett volna fogalmazni, hiszen az őt követő nemzedékek alig tartották számon sokoldalú tevékenységét. 1904-ben ő alapította a Zágrábi Egyetem Magyar Tanszékét, előtte több mint két évtizeden keresztül tanított a hazai cisztercita gimnáziumokban (Eger, Székesfehérvár, Pécs), olyan tanítványokra lehetett hatással, mint Klebelsberg Kuno vagy Babits Mihály.

1864. december 23-án született Pécsen a budai külváros szerény iparos családjában, ahol nem volt idegen a horvát szó. Idén novemberben lesz száz éve annak, hogy eltávozott ebből a világból. Őszintén szólva magam is méltatlanul keveset tudtam róla, amikor 1999 októberében a zágrábi Magyar Tanszék katedrájára léptem. Először az keltette föl a figyelmemet, hogy hozzánk képest milyen kedvezőtlen közegben végezhetett itt annak idején munkáját. Nem sokkal zágrábi tanársága előtt, 1903 tavaszán indulatoktól forrt a horvát főváros, népgyűléseken követeltek pénzügyi önállóságot, és magyar zászlókat égettek a tiltakozó fiatalok. Oktatómunkája idején bőven tapasztalhatta Greksa Kázmér a horvát értelmiségi közvélemény egy részének nyílt ellenszenvét. Csak az ún. magyarosítást bíráló A. G. Matoš (a századelő Adyhoz mérhető költője) csipős megjegyzését idézem 1909-ből: „Korábban Zágrábban mutatóban sem lehetett magyar szót hallani. Ma meg ettől az altáji dialektustól hangos a Zrinjevac és a Jellasics-tér, s a magyar elemi iskola, valamint Greksa egyetemi tanár magánlakása; ő – mint mondják – mégis talált a diákok között néhány titkos, sötét hallgatót.” Az évlapokat forgatva és az egyben-másban eltérő adatok között kutatva megállapítható, hogy Greksa Kázmér 1904/1905-ös egyetemi év őszi szemeszterében kezdte munkáját a zágrábi Ferenc József Egyetemen, vagyis éppen 90 évvel a mai Magyar Tanszék létrehozása előtt. A kinevezést ugyan korábban (1903 októberében) megkapta, de kért még némi időt horvát nyelvtudása tökéletesítésére. A két tanszékalapítás közötti kilenc évtized arra utal, hogy nem volt mindig kedvező légkör horvát közegben a hungarológiai oktatás számára. Bármekkora azonban a folyamatosság hiánya, az immár több mint két évtized óta működő tanszéknek bizvást tekinthetjük az egykori első zágrábi magyar tanszék utódjának.

Greksa Kázmér pályájának magyarországi szakaszát kívánom főlvázolni, a cisztercita tanárét, műfordítóét, a tudós filológusét. Emlékezetének kortársaink közül egyetlen föl-
idézője, Gajda Péter, a kitűnő székesfehérvári latintanár írta róla 1999-ben: „... érdekes,
ám méltatlanul elfeledett alakja a századforduló magyar szellemi életének.”¹ Tizenhat
esztendősen korábban lett Greksa a ciszterci rend tagja. Ismeretes, hogy ez a szerzetes-
rend Magyarországon a XVIII. század végétől legfontosabb feladatának a tanítást, a
középiskolai oktatást tartotta. Egy ciszterci szerzetesnek a noviciátust is beleszámítva
tíz évet kellett tanulnia ahhoz, hogy fölszentelt pap és okleveles tanár lehessen. Ő a no-
viciátust Zircen töltötte, onnan került 1882-ben gimnáziumi tanulmányait befejezendő
a rend egri főgimnáziumába, ahol már 1886-tól bekapcsolódott az oktatói munkába.
1887-től a budapesti egyetem magyar–latin szakos hallgatója. A szerzetesek a nyári
szünet alatt hallgatták az egyetemi pótló tanfolyamokat. 1888-ban szentelték pappá. A
következő tanévben Greksa Kázmért a rend székesfehérvári gimnáziumába helyezték
át. Lankadatlanul folytatta tanulmányait, sokoldalú tudást szerzett, melyet módszeresen
bővített. A magyaron és a latinon kívül képesítést szerzett a francia nyelv és a gyorsírás
tanítására is. Kivételes volt nyelvismerete: latin, ógörög, német, francia, otthonról hozott
magával horvát nyelvtudást, ezen kívül olvasott olaszul és angolul. 1890-re már letette
az egyetemen a szakvizsgát, majd megszerezte a doktori fokozatot. Így mutatta be őt
iskolájának értesítője: „dr. Greksa Kázmér bölcsészettudor, a tanári és ifjúsági könyvtár
őre, a II. osztály főnöke.”² Tanítványai között volt a nagyszerű oktatáspolitikus, az
1922–1931 közötti vallás- és közoktatásügyi miniszter, Klebelsberg Kuno. A gimnázium
előző évi Értesítőjében látott napvilágot doktori disszertációja: „A Zrínyiász és viszonya
Tasso-, Vergilius-, Homeros- és Istvánffyhoz”.³ Dolgozatát kedves tanárának, Beöthy
Zsoltnak ajánlotta – szeretete és hálája jeléül. A munkával Arany János akadémiai szék-
foglalóját (Zrínyi és Tasso) kívánta folytatni: „A hátralévő (IV–XV.) énekeknek hasonló
szempontból való kidolgozását foglalja magában ezen tanulmány, mely létét – kedves
kötelességemnek tartom kijelenteni – Gyulai Pál kiváló tudósnak serkentésének és foly-
tonos útmutatásának köszöni.”⁴ Gajda Péter szerint: „Greksa disszertációja példamuta-
tó filológiai munka, megbecsültsége a Zrínyi-kutatásban ennek ellenére minimális.”⁵
Ez a megállapítás – a Zrínyi-filológia művelői tudják föltehetően megerősíteni – az
utóbbi egy-két évtizedben már nem érvényes. Mindenesetre pozitívista alaposságával
mikrofilológiai remeklés, az ismét divatba jött motívum- és toposzkutatás jó példá-
ja. Értékét emeli, hogy a címben említett szerzőkön kívül elemzésének körébe vonta
Ariosto, Voltaire, Klopstock és Milton műveit. Greksa elemzései, invenciózus vizsgálata
bizonyára néhány ponton bírálható, munkájának érdemét azonban nem lehet elvitatni.
A következő esztendőben Homérosz néhány hasonlatának vándorlásáról érkezett az
Irodalomtörténeti Közleményekben.

Pályájának újabb fordulatát jelenti, hogy 1892-ben a rend ismét egri főgimnáziumába
küldi. Eger ismét egy fontos állomás életrajzában. Geréb Kázmér néven műfordítóso-
kat közöl, Lányi Ernő karnaggyal készíti el a *Cantate* című ima- és énekgyűjteményt
(Eger, 1898) a katolikus tanulóifjúság számára. Számos máig népszerű katolikus ének
szövegének a szerzője. Greksa Kázmérré is nagy hatással volt az első „modern pápa”,
a polgári társadalom, a katolikus egyház és a kultúra kérdéseire újszerű válaszokat ke-
reső XIII. Leó sokoldalú munkássága, a főgimnáziumi Értesítőben „XIII. Leó pápa és a
közművelődés” címmel jelentetett meg értekezést.⁶ A pápa verseit magyarra fordította,
és önálló kötetben tette közzé.⁷ Tanulságos a stílus és műfordítás kérdéseivel foglalkozó
tanár megjegyzése: „... a fordításban Pázmányunknak egyedül helyes elvét tartottam
szem előtt, mely szerint a fordítás olyan legyen, amilyen lett volna eredeti magyar

nyelven.” Nagyon fontosnak tartotta, hogy a tanulóifjúság szóban és írásban megfelelő módon képes legyen kifejezni magát. Pedagógiai célzattal írta meg „Néhány szó az előadóképesség fejlesztéséről” című dolgozatát.⁸ Az éveken át végzett sokféle megterhelő munka kimerítette, 1894–95-ben a rend szentgotthárdi házában gyógyíttatta magát, majd visszatért Egerbe. Lamartine fordításai a Katholikus Szemlében láttak napvilágot.⁹

A következő állomás: szülővárosa Pécs. Az 1899–1900-as tanévtől a pécsi cisztercita főgimnázium tanára. A tudós filológus, a költői ambíciókkal bíró műfordító mindekelőtt tanár. Ezt érzi igazi hivatásának; a ciszterci hagyományoknak megfelelően: a magas minőség igényével és kellő empátiával a rábízott fiatalok irányában. Ezért tartotta kivételesen fontosnak a stílust és a középiskolások önképzését. A pécsi gimnázium Értesítőjében jelent meg „Néhány szó a szépírály fejlesztéséről” című értekezése.¹⁰ Valójában rövid vázlat a stilsztika elméletéről és néhány gyakorlati kérdéséről. Legalább annyira szól a tanár kollégáknak, mint a felsőbb osztályos diákoknak. Babits osztálytársai úgy emlékeztek Greksára, hogy már-már egyetemista számba vette őket. Széleskörű, korszerű tájékozottság alapján tette meg észrevételeit a szép stílusra nevelésről. A legfontosabbnak az önálló munkát, az önképzést tartotta, a stilsztika és a lélektan összefüggéseit hangsúlyozta írásában, a lélektani alapú megértést helyezte előtérbe.

A következő évben az önképzőkörökről értekezett.¹¹ Érezhetően komoly pedagógiai, oktatástörténeti és lélektani ismeretekkel rendelkezett. Önképzőköröket a gimnáziumi VII. és VIII. osztályos tanulók számára lehetett szervezni. Jelentőségükről így fogalmazott: „... szükséges ezen önmunkásság azért is, hogy ezáltal az ifjában szunnyadozó lelkierők fölbresztessenek, fejlődjenek, esetleg irányt találjanak.”¹² Bizonyára nem volt független ez az írása attól a ténytól, hogy 1899-től ő lett az önképzőkör tanár elnöke. Annak az önképzőkörnek, amelyben Babits Mihály bontogatta szárnyait. Érdemes fölidézni a tanár és tanítvány kapcsolatának néhány mozzanatát. A gimnázium krónikása, Párkány Norbert így idézte föl alakját az 1912–1913. évi Értesítőben: „1899-től 1903-ig Greksa Kázmér alatt folytatta körünk működését. Kiváló szaktudós, temérdek irodalmi ismeret és helyes érzék a nevelés iránt egyaránt alkalmassá tették arra, hogy a kört magas színvonalra emelje.”¹³ Hallgassunk ezután véleményeket, hogyan látták tanárjukat visszaemlékezéseikben Babits egykori osztálytársai. „Nagyvonalú ember volt. Sokat tudott és sok volt benne a humor. [...] Bennünket, hetedik-es-nyolcadikos diákokat úgy kezelt, mintha egyetemi hallgatók lettünk volna. [...] Greksának feltétlenül súlyos hatása volt Babits pályaválasztására” – fogalmazta meg Gebhardt József hatvan év után. Nagy István pedig így emlékezett rá vissza: „Nagyon szerettük, mert nemcsak értette a dolgát, de tudott bánni a tanulókkal. Egészen új módszert vezetett be a tanításában, úgy, hogy valóságos élvezet volt számunkra a magyaróra.” A személyre szóló kapcsolatot, a Babitshoz fűződő tanár-tanítványi viszonyt idézte föl Frank Richárd, a következő emlékező: „Különösen szerette és becsülte őt tanár elnökünk, Greksa Kázmér, aki éveken át francia tanára is volt Miskának.” Mattyasovszky Zsolnai Tibor szintén hasonló mozzanatokat elevenített föl: „Egészen kiváló volt, mint ember és tanár is... az ő egyénisége feltétlen hatással lehetett Babits irodalmi fejlődésére.”¹⁴ A költő pécsi tanulóéveit tárgyaló földolgozások rendszeresen említik a szerzetes tanár kivételes szerepét a költő pályakezdésében. Amikor a gimnáziumi önképzőkörben nem volt pályázó a szabad előadásért elnyerhető „egyarányos díjra”, Greksa a legszorgalmasabb aktív tagnak, Babits Mihálynak ítélte oda.¹⁵ Buda Attila szintén fontosnak tartotta a pécsi tanárok figyelő-bátorító

gesztusait a gimnazista Babits írta: „Különösen Bitter Illés, felsős osztályfőnöke, valamint Greksa Kázmér magyartanára és az önképzőkör tanárelnöke figyelt rá s külön is foglalkozott vele.”¹⁶

De az író is méltó emléket állított tanáranak három évtized elmúltával a *Timár Virgil fia* című regényében (1922). Timár Virgil alakját – így az elemzők – nagy részben Greksa Kázmérról mintázza. Lássuk a regény expozíciójából hősenek bemutatását. A helyszín a rendház refektórium: „Lentebb ül, szerényen, a tiszteletreméltó Timár Virgil. A házfőnök szeretettel nyugtatja meg szemét a legjobb tanár, az igazi szerzetes becsületes arcán. [...] Timár Virgil bort nem ivott, a kártyát nem szerette, könyvei mellett egészen az iskolának élt.”¹⁷ Fontos helyet foglal el az író életművében ez a finom lélektani rajzolatot fölvázoló regény.

Ha Greksa Kázmér magyarországi pályáját nézzük, alapos képzettséggel fölvázolt fiatal tudósként mutatta oroszlánkörmeit, de sokirányú tájékozódása, pedagógiai hivatásérzete a tanári munkára, oktatási-nevelési kérdések megoldására ösztönözte. Mintegy másfél évtizedes tevékenységéről beszélhetünk, ha számbavesszük még műfordítói munkásságát, költői és énekszerzői próbálkozásait is tanulmányai mellett, teljesítménye figyelemre méltó. Kérdés, hogy miképpen lehet elkészíteni a következő másfél évtized mérlegét. Egészen pontosan azt sem tudjuk, hogyan került Greksa Kázmér a zágrábi egyetemre. A magyar nyelv- és irodalom tanszék professzori állásáról kiírt pályázat előzményeit, majd 1901-ben történt újjalagos kiírását és végső eredményét ismertette közelmúltban megjelent tanulmányában Damir Agičić.¹⁸ Vajon mi szólhatott a pécsi szerzetes tanár mellett? Érdemes eltűnődni azon a mellékkörülményen is, hogy a pécsi cisztercita főgimnáziumban Greksa tanársága idején járt Khuen-Héderváry bánnak Károly nevű idősebb fia (az 1898–99-es tanévben a VIII. osztály tanulója volt). Vajon teljesen képtelen volna az a föltételezés, hogy a horvát nemzeti mozgalom által satrapának tartott bán (1903-ban fejeződött be regnálása) informálisan támogathatta a jelöltek közül a horvátul is tudó kitűnő pécsi tanárt?

Egyébként nyilvánvaló, hogy a XX. század első éveiben a magyar és horvát nacionalizmus ütközései, feszültségei idején nem lehetett hálás feladat a magyar irodalomról előadni a zágrábi egyetemen. Úgy tetszik, Budapesten viszont meg voltak vele elégedve. 1913-ban a magyar királyi minisztertanács jegyzőkönyve szerint Greksa Kázmér megkapta a magyar királyi udvari tanácsos címet. Mindenesetre a magyar ciszterci rend közegében kitűnő adottságokkal bíró tudósként tartották számon, akihez nagy reménységet fűztek. Rendtársa, Brisits Frigyes, a jeles irodalomtörténész, 1939 és 1948 között a budai Szent Imre Gimnázium igazgatója, visszaemlékezéseiben idézte föl egykori pécsi cisztercita tanárait, köztük Greksa Kázmért, akinek személy szerint nem volt tanítványa. Azt írta róla: „Tehetségének tartozunk azzal, hogy megemlékezzünk róla. Idős rendtársaim úgy beszéltek róla, hogy messze visszamenőleg nem tudnak senkit, akinek nagyobb tehetsége lett volna. [...] Tragikus ember volt. Egész életében szelemes ötletekben szíparkázza szét szavai hitelét.”¹⁹ Lehet, hogy a ciszterci szerzetesek körében ilyen túlzó vélemény járta róla, magyarországi munkásságát, úgy gondolom mégis, elismeréssel méltathatjuk. Az Irodalomtörténet hasábjain 1921-ben megjelent nekrológiájában az (-s) jelű szerzőtől a következőket olvashatjuk róla: „Tudományos foglalkozásán kívül fontos politikai szolgálatokkal is segíti a magyarság ügyét. 1918-ban a horvát elszakadás idején menekülni kénytelen az elfogatás elől. Sok... hánykódás után Budapestre jön s az itteni kolozsvári egyetemen folytatja működését. [...] Kéziratban maradtak: egy horvát–magyar szótár, horvát nyelvtan. Kéziratainak legnagyobb része Zágrábban maradt. Ezek tartalmáról, sorsáról semmit sem tudunk.”²⁰

JEGYZETEK

- 1 Gajda Péter: Greksa Kázmér. = Irodalomismeret, 1999. 3–4. sz. 136. o.
- 2 A ciszterci rend székesfehérvári katolikus főgimnáziumának Értesítője az 1890–91. iskolai évről. Székesfehérvár, 1891.
- 3 A ciszterci rend székesfehérvári katolikus főgimnáziumának Értesítője az 1889–90. iskolai évről. Székesfehérvár, 1890. 1–158. l.
- 4 Idézet az 1889–90. iskolai év Értesítőjéből, 117. l.
- 5 Gajda Péter: i. m. 137. o.
- 6 Egri főgimnáziumi Értesítő, Eger, 1892–1893.
- 7 XIII. Leó pápa költeményei. Eger, 1894.
- 8 Egri főgimnáziumi Értesítő, Eger, 1897–1898.
- 9 1898. 1. sz., 3. sz.
- 10 A pécsi cisztercita főgimnázium Értesítője az 1898–99. iskolai évről. Pécs, 1899. 3–48. l.
- 11 A pécsi cisztercita főgimnázium Értesítője az 1899–1900. iskolai évről. Pécs, 1900. 3–23. l.
- 12 I. m. 18. o.
- 13 A pécsi cisztercita főgimnázium Értesítője az 1912–1913. iskolai évről. Pécs, 1913.
- 14 Az idézetek a Babits és Pécs (vál. és összeállította Tüskés Tibor. Pécs, 1984) című kötetből valók. Az interjúk 1956 és 1960 között készültek.
- 15 Belia György: Babits Mihály tanulóévei. Budapest, 1983, 118. o.
- 16 Buda Attila: Martialis egy pécsi gimnáziumban, avagy Babits Mihály és a gyerekkor vége. = Irodalomtörténet, 2001.
- 17 Babits Mihály: Timár Virgil fia. Budapest (1922), 2001, 7., 11. o.
- 18 Kazmir Greksa, profesor madarskoga jezika i knjizevnosti na Sveucilistu Franje Josipa I. u Zagrebu (1903-1918). In: Varietas Europica Centralis (Tanulmányok a 70 éves Kiss Gy. Csaba tiszteletére). Szerk. Ifj. Bertényi Iván, Géra Eleonóra, Mészáros Andor. ELTE, Budapest, 2015, 23–27. o.
- 19 Brisits Frigyes: Az én tanárim a pécsi gimnáziumban. Pécs, 1933, 74–75. o.
- 20 (-s) Nekrológ (Greksa Kázmér) = Irodalomtörténet. 1921. 1. sz. 90. o.

